

Jeppe Aakjærs tale i Københavns liberale Vælgerforening

Taler

Jeppe Aakjær
Digter og forfatter

Dato

9. december 1904

Sted

København

1 Bondens Tyende

Mine Tilhørere!

5 Vi har her i Landet ca. 70.000 Bøndergaarde foruden et anseligt Antal
Proprietær- og Herregaarde. Enhver af disse Ejendomme er som et lille
Enevoldsrige med selvstændig Herskerret. Ja ingen Indianerhøvding kan
beherske sin Klan med større Uindskrænkethed end den danske Bonde der inde
under de nikkende Piletræer behersker sin Gaard mellem de fire Markskjel. Den
10 Lov, der befæster ham i al den Magtfuldkommenhed, er Tyendeloven, der giver
ham saa at sige Hals og Haandsret over sine Undergivne. Intet kan illustrere
dette stærkere end den Tyendesag, der i disse Dage er kommen til os fra
Bornholm. Ja det er, som om denne mishandlede Bornholmerdreng har villet
lægge sit blødende Lig foran Foden af den nylig besluttede Tyendekommission,
15 og med Martyrens Fynd indprænte hvad der *kan* gaa i Svang og tillades derude i
de saa idylliske brede og velbyggede danske Bøndergaarde. Maa det være mig
tilladt at erindre om, hvad der er kommen for Lyset i denne Sag. Jeg henholder
mig her til et Referat i et af de store Hovedstadsblade; heri hedder det, at
Husbonden havde, mens hans Tjenestedreng laa syg,

20

1) slaaet ham med Stokke og Høtyve,

2) sparket ham i Skridtet og paa Ryggen,

25

3) slaaet Hul paa hans Ben, saa Drengen ikke kunde rejse sig derefter,

4) ladet ham ligge i Lade og Lo, uden Seng eller Sengklæder, saa den syge Dreng
ikke i et helt Aar havde været i Seng,

30

5) borttaget Hestedækkenet, som han brugte som Dyne,

6) sultet den Syge,

35 7) nægtet at skaffe ham Læge,

8) krævet strengt Arbejde af ham, udskjældt ham og hundset ham ved alle Lejligheder,

40 9) pryglet ham, fordi han var saa svag, at han ikke kunde holde en Kalv,

10) kjørt ham fra Gaarden i dødssyg Tilstand,

11) sat ham af Vognen saa langt fra Bestemmelsesstedet (Damperen i Rønne Havn), at Drengen brugte 1 Time om at slæbe sig 750 Alen,

12) undladt at betale ham Løn.

Hertil kommer Vidnernes Forklaringer om

50

13) Drengens Tilstand: syge Ben, opsvulmet Underliv, forfærdelig afmagret, blodspyttende, kraftløs, fuld af Utøj, blaa Øjne, Huller paa Krop og Ben.

Endvidere har vi Lægernes Erklæringer. Deres skarpe Fordømmelse af, at Husbonden ikke sørgede for rettidig Lægehjælp.

55

Deres Attester om: Et større Saar over venstre Knæ, større og mindre Saar paa højre Ben, paa Hoften og Underlivet, hvilke Saar efter alt at dømme skyldtes ydre Vold.

60

— — Man har taget det Barns blødende Lig og lagt det foran Rettens Dør, og den høje Ret ser paa ham over Skuldrene, mens den „bladrer i sin Lov omhyggelig“; og den har bladret Loven til Ende, men intet fundet, der berettiger til en Indskriden mod denne Husbond, og Retten maa slutte med at sige:

65

Tag dette Lig bort, begrav det, hvor I vil, gjør med det som I vil; vi kjender ingen Paragraf, hvorefter her kan dømmes. Der skal mere til, forinden der kan rejses

Strafansvar mod en dansk Husbond.

70

Saa barbarisk er da den nugjældende Tyendelov. Nu er det langt fra min Mening at ville sige, at som denne Husbond er Flertallet af de danske Gaardmænd; men det skal ikke dølges, at de allerfleste Tjenestedrenge behandles slet, endda meget slet; enhver, der kjender sligt af Selvoplevelser, han ved, at der
75 vanker mange Hug og Slag og Ribbensstød saavel paa Marken som hjemme i de mørke Baase. Til mine landlige Erindringer hører ogsaa denne om Tjenestedrengen, der fik Prygl ved Husgavlen i Sommeraftenen, naar Kreaturerne var gaaet til Skade i Løbet af Dagen, og Husbonden efter endt Dagværk tog sin Hævn og Husbondsret. Disse Barneskrig vil ikke ud af min
80 Erindring. De lød saa langt og hjælpeløst gjennem den duggede Nat og kastede Rædsel i saa mange andre Barnehjærter rundt om ved de maanelyse Husgavle.

Den, som har opholdt sig noget paa Landet, kan ikke have undladt at se den lille Fyr, der jager af Sted over Gjærder og Stubmarker med den tunge Tøjrekølle
85 svinglende over de smalle Skuldre, og Haaret, gult som en Kalkbørste, strittende bag ud under sin Las af en Hue.

Han gaar næsten altid og ømmer paa Fødderne, der er fulde af Revner og Buldenskab; thi for at komme hurtigt af Sted maa han kaste Træskoene; saa
90 skjærer han Foden paa en Flintesten, faar et Søm eller en Torn drevet op i den, og for alt det Griseri, han altid lever i, baade naar han er vaagen og naar han sover, gaar der Betændelse i Saaret, som ingen tilser.

Den lille Tjenestedreng er den allerbeklageligste Skabning i Bondens Gaard; han
95 bliver *altid* overanstrengt og misbrugt; hans Husbond søger at udnytte ham til det yderste, han holder ham hjemme fra Skolen og driver ham op af Sengen med Solen; han indsuger tidlig Karlekamrets Raahed; han er uden enhver Beskyttelse; hans Mor bor langt ude ved Mosen og ser ham kun en enkelt Gang, naar hun vover sig ind til Gaarden for at bede om en Krukke Mælk.

100

Saadan er da den mindreaariges Stilling paa Bondegaarden, hvorledes lever saa det voksne Tyende?

Jeg holder mig stadig til Livet i de mindre Gaarde. Her har Tjenestepigen om
105 Sommeren en Arbejdstid fra Kl 4 Morgen til henad halvelve Aften. Om vinteren er Arbejdstiden maaske 1 Time kortere. Det er utroligt, hvor saadan en

Pige maa slæbe. I Bjerringstiden maa hun naturligvis være med i Marken, og naar hun saa kommer hjem, maa hun ud at malke. Ved Bordet maa hun hjælpe
110 med at sætte Maden frem, saa hun ikke en Gang faar Lov til at *spise* i Fred; naar Middagsmaden er spist, og Karlene gaar hen og ta'r sig en Lur, maa hun staa i Kjøkkenet og vaske op, før hun faar Lov at lægge sig; og hun maa op før Karlen for at smøre Mellemmad og tappe Øl paa Dunken for at komme lige saa tidlig ud af Gaardsleddet som han. I mange gammeldags Hjem havde hun end ikke et
115 eget Kammer, men maatte ligge i Alkoven i Dagligstuen. Var der fremmede om Aftenen, som trak Tiden ud, kunde hun sidde Time paa Time og vente paa at komme i sin Seng, med mindre hun dristede sig til med Uldklokken om sine Ben at skrue sig ind bag Alkovens Gardin, hvad jeg ofte har set.

120 Slet saa lang er Arbejdstiden vel sjældent for Karlene med Undtagelse af Forkarlen, han, som passer Hestene; thi det er ret almindeligt, at han om Sommeren maa hjælpe sig med 4—5 Timers Søvn.

De fleste Tjenestefolk i de smaa Gaarde har tilmed ikke Søndagen fri, i hvert fald
125 gaar hele Søndag formiddag med til Arbejde for Husbonden. Saa er der en Rive, der skal have nye Tænder, saa er der et Par Træsko, der skal lappes for Børnene eller Madmoderen, saa er der Gaardens Stenbro, der skal fejes; hertil kommer, at Mugningen af Hestestalden gjerne om Sommeren opsættes til Søndag Formiddag, saa før Kl. 12—1 er ingen Karl fri; og Pigerne — ja de faar
130 overhovedet nødig Lov til — selv om Søndagen — at gaa længere bort, end at de ved Aften kan naa hjem at malke.

Hvad der ogsaa kan give en drilagtig Arbejdsforøgelse, er det Forhold, at disse Smaagaardmænd er saa omhyggelige for deres Kreaturer, at de i Tilfælde af
135 Kælvning eller Foling lader vaage ved dem om Natten, som hos andre Barselkoner. Naar nu saadan en Ko eller Griseso venter sig, maa Tjenestefolket ofte Nat paa Nat vaage ved Bæstet. Rent galt er det naturligvis, hvis det er et Føløg; jeg ved Eksempler paa, at Husbonde har kommanderet deres Tjenestefolk til at sidde hos Øget i Stalden med den store Uldsaks og gjøre
140 Jordemoderpligt 14 Nætter, forinden Føllet kom, blot fordi Husbonden vilde have opdaget „Saar i Patten“. Jeg har selv siddet talrige Nætter hos slige Krikker og forbandet deres Afkom indtil tredje og fjerde Led; thi den Karl, der vaagede ved Nat, maatte ikke desto mindre passe sin Dont ved Dag.

145 Hvor sløvende for Sjæl og Sanser er ikke et saadant endeløst Trælleri. Og er man

endelig kommen til Hvile, hvilken Søvn tror De, det er, man faar i et dansk Karlekammer, hvor Luften først maa passere igjennem den gjødningsfyldte Stald.

150

Vore Karlekamre er en national Skjændsel. Jeg har især bevaret Mindet om et, jeg saa i Begyndelsen af Marts 1890, da jeg var paa en Rejse i Herningegnen. Jeg var kommen til en Gaard, hvor jeg hørte, at Karlen laa syg, og jeg fik opspurgt, hvor han laa. Jeg gik hen til Stalden, der var snæver og frygtelig skidden.

155 Gjennem en Laage paa Klem skimtede jeg i Halvmørket et ungt fregnet Ansigt. Det var den syges. Jeg kantede mig ind ad den aabne Dør og stod nu i Gaardens saakaldte Karlekammer. Snese af Gange havde jeg forhen staaet i den Slags Rum, men aldrig havde jeg saa stærkt som i dette Øjeblik følt det oprørende i at lade Mennesker ligge i slige Kuler; thi hvor var det dog, man havde lagt denne syge
160 Dreng, der laa og hev efter Vejret med de magre udtærede Lemmer let kjendelige under det lasede Dynevaar! Her hvor Dyrene stod og svinede og stank til alle Sider, mens et Par Kalve ustandselig piskede deres skidne Haler ind mod hans Dør. Rummet var grænset af fra Stalden ved to Lervægge, som Dyrene hist og her havde brudt Hul i, blandt andet manglede en Del af Muren over
165 Dørkarmen; Døren der bestod af uhøvlede, møgbegjorte Fjæl, kunde aldeles ikke lukkes. Væggene var uden Kalk, Loftet dannet af løstsiddende, adskilte Lægter med Halm over, som Mus og Ælde havde smuldret; den syge fortalte, hvad Kval det voldte ham, naar man var oppe paa dette Hjald at ride Foder ned; for saa dryssede det ned i hans Ansigt med Avner og Støv og Museskaar, saa det
170 ikke var til at holde ud. Gulvet derinde var den bare klamme Jord, der drev af Fugt og Urenhed og for Tiden var oversølet af den syges Harkklatter. Den Smule Lys, Kamret modtog, stjal sig besværligt ind ad en halv Karm Vinduer, i hvilke endda en Rude var ituslaaet og Hullet atter stoppet med et par gamle Bukser. Et Klædeskab, der stod og dinglede mod den ene Væg, og fra hvis
175 øverste Del skidne Skjorter hang ned, optog det meste af Rummet. Her i dette modbydelige Hul laa nu Karlen paa 6te Uge. Hans Sygdom var en stærk fremskreden Lunge tuberkulose. Manden, i hvis Gaard jeg fandt dette Kammer, var meget agtet i sin Egn; han var bl. a. Formand for Stedets Foredragsforening. Hans Naboer og Standsfæller vilde intet kunne bebrejde ham; for deres
180 Karlekamre var ligesaadan, saa langt min Iagttagelse rakte. Man vil hævde, at det siden er bleven bedre. Bl. a. skal den flydende Gjødning nu ikke som den Gang danne Dam foran Karlekammerdøren. Og det er vist nok rigtigt. Bønderne holder nu for meget af deres Gjødning til, at de skulde lade Folkene flyde i den i Karlekamret; med denne ene Undtagelse er Forbedringen af disse Rum saa godt

som ingen. Endnu ligger de som oftest klods op ad Kreaturerne; endnu hersker, hvor der er flere Karle paa Gaarden, det fordærvelige, smittefarlige Dobbeltsengsystem; Lagnerne skiftes yderst sjældent; Rummet har ingen Kakkelovn, ringe Lys, ingen Lampe, ingen Servante, ikke saa meget som et
190 Vaskefad. Enhver Smule Hægning maa Karlen besørge ved Vandtruget ude ved Gaardbrønden eller ved en Spand i Stalden.

Og Pigens Kammer er — naar hun har noget — ikke synderligt bedre, endda hun som oftest bor inde i Stuehuset under Tag med Husbond og Madmor.
195 Hvor ofte vil man ikke finde Pige kamret i en Krog under Trappen eller i et afsides Hjørne af Huset. Altid med saa lidt Albuerum som muligt; ofte er Pigens Kammer endda tillige Oplagsrum for Garn og Uld og Husgeraad af mange Arter.

200 Bonden undskylder næsten altid disse Rums Mangler med det ene Udtryk: „Tho de skal jo da bare *sove* der!“

Kosten er vel nok efter Kjøbstadfordringer de fleste steder sløj, men dog betydelig bedre end for en halv Snes Aar siden — især hvor Husbonden selv
205 præsiderer for Bordenden. Kosten paa Landet lider dog meget af Ensformighed; der vanker saa lidt ferskt; Øllet er alt for ofte — især om Sommeren — hvinende surt; dertil kommer, at de nødig bager uden hver tre Ugers Dag; thi „det nybagte Brød er saa udrøjt“, hedder det. Det sure Øl og det tunge Brød er sikkert ikke uden Skyld i al den Mavekatarr, hvoraf vor Bondestand er saa hjem søgt.

210 Endnu skal jeg omtale Arbejdsrisikoen paa Landet. De fleste har den fejlagtige Opfattelse, at Livet paa Landet er saa langt tryggere end i Byerne. Det er min Erfaring, at en Tjenestekarl paa Landet er maaske endda fuldt saa meget udsat for at lide Brud og Bræk paa Liv og Lemmer som en Fabriks arbejder. Denne
215 sidste har som oftest kun en og samme Maskine at betjene og omgaas, mens en Tjenestekarl maa flakke fra det ene til det andet; Maskindriften bliver mere og mere almindelig i Landbruget; og mens Maskinen i Byerne altid betjenes af øvede Folk, sætter man paa en Bondegaard tanke løst næsten enhver som helst til at betjene en Tærskemaskine, en Slaamaskine eller en Hestegang. Hvor ofte
220 hører vi da ikke ogsaa om skrækkelige Ulykker fra Landet maaske især fra de nu saa gængse Vindmotorer, som i Vestjylland findes paa hveranden Bondelade. Naar vi ikke saa ofte hører om Ulykker fra Landet som fra Byen, ligger det i, at Kontrollen ikke er saa skarp derude som herinde; enhver Ulykke i Hovedstaden

225 bliver omhyggelig noteret og skildret i Bladene, mens det er de færreste af
lignende Begivenheder paa Landet, der kommer udenfor den snævrere Kreds.
Men de Ulykkestilfælde, der sker ved gale Heste, Løbskkjørsler, Maskiner af alle
Arter, Motorer og Mølleværker, Brønd- og Mergelgravning for ikke at tale om
gale Tyre etc., de staar i Antal næppe under, hvad der sker paa Fabriksomraadet.

230

Hvor ofte maa ikke en Tjenestekarl ofre baade en Finger og mere til et af
Bondens mange glubske Dyr og Maskiner; Gud ved, om der er en eneste
Tjenestekarl, der ikke har Ar og Skrammer efter sin Gjerning. Da jeg forleden
talte om Tyendesagen i en lille Forening af Studenter, var der i denne lille Flok
235 tre — alle forhenværende Tjenestekarle der havde faaet deres Smøre i
Landbrugsmaskiner; en havde faaet Skulderen knust i et Tærskværk, en anden
havde mistet en Finger i Hakkelsemaskinen, en tredje — jeg selv — var sluppen
med en større Flænge. Naar det staar saadan til blandt Bondestudenter, hvilket
Billede vilde der saa ikke være fremkommet i en Forsamling af Mænd, der havde
240 gaaet ved Bondearbejdet gennem en endnu længere Aarrække.

Hermed har jeg peget paa de mest iøjnefaldende Skavanker ved
Tyendeforholdet paa Landet.

245 Det, som vi da maatte forlange af Lovgivningsmagten var, 1) en større
Beskyttelse af de smaa Tjenestedrenge, Opsigt med, at de fik mere Søvn og
Skolegang. 2) en Indskrænkning af baade Børnenes og det voksne Tyendes
Arbejdstid, helt kontraktmæssig fastsat, saa at Tyendets Fritid ikke blev en
Naade, men en Ret. 3) en Sundhedsvedtægt for Landet, der bl.a. drog Omsorg
250 for, at Karlekamret flyttedes fra Stalden ind i Beboelseshuset, og afskaffede de
smittefarlige Dobbeltsenge.

4) skulde Søndagen absolut være Fridag for Tyendet. 5) Arbejderforsikringen
udstrækkes til ogsaa at gjælde Landarbejdet. 6) der indføres en kortere
255 Opsigelsesfrist, og Tyendet gives friere Hænder til Oprettelse af
Tyendeforeninger.

Bondegaarden har hidtil været et Enevoldsrige; den burde herefterdags øve sig i
Rollen som indskrænket Monarki og skjænke dem Medbestemmelsesret, der
260 gjør alt Slidet og Slæbet.

Det er jo nu allerede besluttet, at vi skal have en Tyende kommission; lad der

blive Blæst om denne Kommission, lad først og fremmest Tyendet selv faa
265 Ordet, og overlad ikke denne Sag alene til Provinsens Redaktører, der allerede
har begyndt skrævende at træde foran Hoben for at værge om
Gaardmandsabonnenterne. Om Tyendet paa Landet ved Dhrr.
Provinsredaktører gennemsnitlig lige saa meget som om Maanebeboerne.

270 Som sagt: Lad der blive Blæst om denne Sag, selv om Hatten ved samme
Lejlighed skulde ryge af en og anden Husbond. Lad os snarligt faa Tyendeloven
til Revision, skjønt endnu hellere til Kassation, og lad dem blive Sprængte de
Jærnrammer, der ligger som snørende Gjord om en stor, evnerig Stand. Lad os
ikke længere i et saakaldt demokratisk Land finde os i Love, der forsvarer saa
275 barbariske Handlinger, som dem der er komne for Lyset ved den bornholmske
Tyendesag, og lad ikke Bonden efter sin Sædvane komme frem og sige, at han
ikke har Raad til Forandringer paa Tyendeområdet. Thi en Stand, som siger,
at den ikke har Raad til at vise Retfærdighed, har dømt sig selv.

280

Kilde

Aakjær, Jeppe. 1919. Artikler og taler. 1887–1918. København og Oslo: Gyldendalske Boghandel – Nordisk Forlag

Kildetype

Dokumentation i bogværk

285

Tags

Agitationstale, Socialdemokratiet

URI

<https://www.dansketaler.dk/tale/jeppe-aakjaers-tale-i-kjobenhavns-liberale-vaelgerforening>

290

295

300